

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-381-1-11>

SCIENCE AND SCIENTIFIC AREA IN MODERN UKRAINE

НАУКА ТА НАУКОВА СФЕРА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Filipovych

Myroslava Bohdanivna

*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Postdoctoral Student,
Professor at the Department
of World History
Lesya Ukrainka Volyn
National University
Lutsk, Ukraine*

Філіпович

Мирослава Богданівна

*кандидат історичних наук, доцент,
докторантка,
професор кафедри
всесвітньої історії
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Розвиток науки у сучасній Україні з часів проголошення незалежності проходить постійні трансформаційні процеси. У 90-ті роки XX століття українська наука ставила своїм завданням на фоні тотальної економічної кризи не лише зберегти свій потенціал, але й відійти від системи, яка була сформована радянської науковою школою з її комуністичної методологією та державним контролем у процесі проведення досліджень.

Розпочинаючи з нового тисячоліття перед науковцями постали нові виклики – інтегрування у світову наукову спільноту. Завдяки діяльності різного роду фондів, зокрема фонду «Відродження» та надання грантів – українська наука перепрофілюється на потреби євро-атлантичного соціуму. Перед українськими дослідниками відкриваються нові можливості проведення своїх наукових досліджень, ознайомлення з науковими здобутками своїх закордонних колег, а також участь у спільних наукових заходах. Активна співпраця розвинулась перш за все з вченими Польщі, Литви, Німеччини, Канади, США.

Останні десятиріччя до повномасштабного вторгнення розвиток науки в Україні характеризуються наступними тезами – «на фоні відносно стабільної уваги держави до розвитку таких прикладних галузей, як аерокосмічні технології, прикладна математика, енергетика, університетська базова наука і освіта залишилися на низькому рівні, страждаючи від недоліків радянської системи» [1], поряд з цією тезою неодмінно була інша – «тим не менш, станом на червень 2016 Україна зберігає потужний інтелектуальний потенціал, який здатний до генерації наукових ідей світового рівня, має сильні наукові школи з математики, інформатики, фізики, хімії, медицини, ядерної фізики, радіоелектроніки,

біотехнології, розробки нових матеріалів, інформаційних технологій, засобів зв'язку та телекомунікацій» [3]

При тому, гальмівні чинники розвитку науки в Україні зберігаються десятиліттями. Ключовим з яких є незадовільний рівень фінансування, а від цього походять всі інші негативні фактори, адже «наукоємність ВВП стрімко зменшується – з 0,70% у 2013 році до критичних 0,43% у 2019 році. Відповідно до статистики, частка обсягу витрат на дослідження у ВВП країн ЄС у середньому становила 2,13%» [8], при тому слід враховувати, що найбільша частка фінансування науки йде від держави. Саме через недофінансування наукової сфери низький рівень наукових досліджень які не мають належної матеріально-технічної бази.

Не менш вагомим чинником є питання кадрового потенціалу. З регулярною періодичністю українські науковці піднімають цю проблему, ще у 2018 році О. Попович зазначав, що «для відновлення чисельності дослідників в Україні до рівня, середнього значення для країн ЄС, потрібно не одне десятиліття» [5]. Сьогодні загальновідомим є той факт, що показник чисельності дослідників в країні на 1 мільйон населення є критерієм оцінки здатності країни до інноваційного розвитку, розвитку інвестицій та експорту. Українські ж довоєнні реалії були такими, що цей показник був «втричі нижчий від середнього в ЄС, удвічі нижчого, ніж у Росії та у півтора раза, ніж у Білорусі» [5]. І за прогнозами науковців у 2018 році, при сприятливих умовах Україна могла наблизитися лише у 2032 році до ЄС періоду 2013 року. З метою недопущення колапсу української науки у 2021 році до керівництва країною звернулася ініціативна група «Першого грудня» до якої входять чільні українські інтелектуали: Олександра Гнатюк, Володимир Єрмоленко, Євген Захаров, Йосип Зісельс, Ігор Козловський, Мирослав Маринович, Ігор Юхновський, Ярослав Яцків [4].

Окрім зазначених вище негативних факторів, а саме недофінансування та втрати наукових кадрів, не менш важливим чинником є ефективність/неефективність управлінських рішень. Якщо здійснити аналіз рішень у сфері науки, складається враження, що на відміну від керівництва ЄС, яке ставить перед собою завдання збільшення кількості дослідників на кілька мільйонів, українське керівництво провадить реформи щодо зменшення їх чисельності.

У січні 2021 року міністр МОН України заявив, що «з кожним роком спостерігається негативна динаміка зменшення кількості організацій, які займаються науково-технічною діяльністю, відповідно скорочується кількість наукових працівників» [8]. Ситуація склалась так, що впродовж останніх мирних років рівень підтримки науки не зріс, а у майже два воєнних роки зазнав непоправних втрат як у людських ресурсах, так і матеріальних.

Останні заяви про скорочення фінансування освітньо-наукових закладів, чисельності викладачів, відсутність загальноовизначених критеріїв оцінки результатів діяльності наукових співробітників, недосконалість нормативно-правових та організаційних чинників її функціонування, великий обсяг навчально-педагогічного навантаження викладачів вищих навчальних закладів, яке практично не залишає часу на наукову роботу, низький рівень оплати праці, слабка взаємодія спільної науково-дослідної діяльності промислового сектору та університетів [9; 25], суворе регламентування наукової сфери та сфери підготовки наукових кадрів призводить до пошуку шляхів виживання науковців поза офіційною трудовою сферою [9; 159] та ставить питання чи відбувся насправді перехід від командно-адміністративної моделі управління науковою сферою до відповідального управління. Така ситуація призвела до знецінення престижності наукової професії.

Не менш актуальним є питання щодо термінологічного підходу – що розвиваємо наукову чи дослідницьку діяльність. Адже різниця між науковою та дослідницькою діяльністю полягає в тому, що «наукова діяльність» включає систематичне дослідження явищ та використання емпіричних доказів для підтвердження або спростування гіпотези, тоді як «дослідницька діяльність» може включати суб'єктивні думки та особисті переконання. Також існують різні форми досліджень: наукові, гуманітарні, художні, економічні, соціальні, бізнес-дослідження, практичні дослідження, життєві, технологічні тощо [2]. Тенденція щодо введення нової термінології в науковій сфері спостерігається у сучасному світі. І саме відсутність такого розуміння відмінностей між «вченим» чи «науковцем» та «дослідником» призводить до певного протистояння серед їх представників в українському контенті. У той час як у європейському науковому світі вже усвідомили, що ці два поняття є не синонімами, і «вчений» це та особа яка займається фундаментальною/теоретичною і має ширшу сферу застосування, у той же час «дослідник» займається прикладною сферою, та має більш вузьке проте практичне застосування [10].

При тому слід звернути увагу на той факт, що останнє десятиліття з понятійно-термінологічного обігу в Україні відбувається витіснення терміну «наука», «науковий ступінь», «наукова робота», або заміна на «освітньо-науковий», «третій рівень освіти», «здобувач». Яскравим прикладом є склад Ради проректорів з наукової роботи, яка є постійно діючим дорадчим органом Міністерства освіти і науки України. І хоча у Положенні зазначено, що до складу Ради входять проректори з наукової роботи ВНЗ та директори наукових установ, що підпорядковуються Міністерству освіти і науки України [7], однак зі 128 осіб, членів Ради лише 61 (менше половини) проректор виключно з наукової роботи [6], у

решти наукова діяльність входить в обов'язки як один із елементів, що у свою чергу свідчить про знецінення, або відсунення її на другорядні периферійні ролі.

Попри намагання адміністративно-управлінськими заходами поглибити співпрацю бізнесу за освітньо-науковими закладами, через залучення зацікавлених сторін, випускників до освітнього процесу, введення дуальної системи навчання, продукування «дорожніх карт» тощо, однак інтенсивності розвитку співпраці так і не спостерігається. Фінансові можливості підтримки науковців вітчизняним бізнесом є мізерні, як і комерціалізація наукових досліджень. Таку ситуацію можна пояснити як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, а саме – відсутністю вітчизняної культури співпраці бізнесу та науки і зацікавленості держави у наданні реальних стимулів задля інвестування.

Таким чином, сьогодні в Україні спостерігається на фоні розгалуженої інфраструктури нерозвиненість національної інноваційної системи, відсутність стратегії розвитку наукової галузі, безсистемне і неефективне використання коштів та можемо констатувати, що внаслідок адміністративно-управлінських дій/бездіяльності та через повномасштабне вторгнення українська наука дійшла до «точки неповернення».

Література:

1. Gorobets, Alexander (2011). Modernize Ukraine's university system. *Nature* 473 (7346): 154–154. ISSN 0028-0836. doi:10.1038/473154c
2. Згенеровано штучним інтелектом. What Is The Difference Between Scientific And Non Scientific Research. <https://relationshipbetween.com/what-is-the-difference...>
3. Матеріали МОН України до слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти з питання «Законодавче забезпечення розвитку Національної інноваційної системи: стан та шляхи вирішення», червень 2016.
4. Не допустити колапсу української науки. Звернення Ініціативної групи «Першого грудня» 29.03.2021 <http://1-12.org.ua/2021/03/29/4232>
5. Попович О. Бути чи не бути українській науці. <https://commons.com.ua/uk/buti-chi-ne-buti-ukrayinskij-nauci/?fbclid=IwAR0XMPn5rP112GMDFdsvUZXT4lhBqJl1d1ikSCZpoQ0JKm1mA5dpKZpC1oE>
6. Про внесення змін до складу Ради проректорів з наукової роботи. Наказ МОН України № 659 від 01.06.2023 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2023/06/01/Nakaz.MON-659.vid.01.06.2023.pdf>

7. Про затвердження Положення про раду проректорів з наукової роботи. Наказ МОН України № 700 від 25.05.2019 <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-radu-prorektoriv-z-naukovoyi-roboti-700>

8. Проблеми в науковій сфері та шляхи їх розв'язання. <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/problemi-v-naukoviy-sferi-ta-shlyahi-yih-rozv-yazannya>

9. Тридцять років Незалежності України: соціально-економічні підсумки та стратегічні візії майбутнього : аналіт. доп. / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, О. О. Коломієць та ін.] ; (за наук. ред. д-ра екон. наук. Я. А. Жаліла). Київ : НІСД, 2021. 324 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-01/analit_dop_30rokiv.pdf

10. Чим «вчений-дослідник» відрізняється від «вченого»? https://english.stackexchange.com/questions/161412/how-does-a-research-scientist-differ-from-a-scientist?fbclid=IwAR3xyzkhE7nLrB8ZMpC0om91ESiOCCMuOQ6la6wcpevLiFVBIV_s48yTts